

A történelmi Torontál vármegye Párdányi járásának etnikai és vallási viszonyai

II. rész

I. 7. Magyarszentmárton

Magyarszentmárton (németül: Ungarisch-Sanktmartin, románul: Sânmartinu Maghiar, illetve Sânmartinul Mic (1924), továbbá Sânmartinul Unguresc, szerbül: Мађарски Семартон/Mađarski Semarton) a járás központjától, Párdánytól északkeletre elhelyezkedő település.

A helység elődje középkori eredetű volt; már 1333-ban Sanctus Martinus néven említette a falut a pápai tizedjegyzék. Feltehetően templomának védőszentje, Szent Márton után nevezték el a települést. Az 1478-as esztendőben Zent Marthon formában jelent meg a helység neve egy írásos dokumentumban. Egészen pontosan Porkoláb Pál királyi ember előnevében tűnt fel.¹ A település a török hódoltság idején elpusztulhatott, újranevelése sokáig váratott magára. Magyarszentmártont – Jánosföldével azonos időben – 1806-ban telepítette a kincstár Sze-

ged és környékéről származó magyar dohánykertészekkel.² A magyar lakosok szorgalmukkal hamar felvirágoztatták a helységet, azonban az 1848–1849. évi forradalom és szabadságharc idején minden semmivé lett. A szerb és román települések között fekvő magyar falu veszélyeknek volt kitéve, ezért lakossága idővel elmenekült. A szabadságharc végén visszatérő magyarokat szomorú látvány fogadta: egykor virágzó falujukat és gyümölcsfáikat a szerbek és románok elpusztították. Gyakorlatilag mindent kezdhettek előlről. Habár később még természeti csapások – árvíz, jégverés – sújtották a helységet, végül ismét virágzó település lett.

Fényes Elek a következőket közölte a faluról: „Magyar-Szent-Márton, puszta, Torontál vmegyében, magyar hely, Uj-Pécshez 1 mfdnyire, 127 házzal, 872 kath., 2 zsidó lakossal, kik dohánykertészek. F. u. a kamara.”³

Magyarszentmárton kisközség anyanyelvi adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Anyanyelv								
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Ruszin	Horvát	Szerb	Egyéb
1880	818	759	17	–	–	–	– ¹	–	42 ¹¹
1890	803	767	26	3	1	–	–	6	–
1900	807	777	30	–	–	–	–	–	–
1910	781	766	9	–	5	–	–	1	–

Forrás: Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

¹ Az 1880. évi magyar népszámlálás még együtt közölte a horvátokra és a szerbekre vonatkozó anyanyelvi adatokat „horvát-szerb” megjelölés alatt.

¹¹ Az egyéb kategóriánál az érték a beszélni nem tudó népességet jelölte.

¹ VISTAI ANDRÁS JÁNOS (szerk.): *Tekintő – Erdélyi helynévkönyv. III. kötet. Q–Zs.* 984. p. Interneten közzétéve: https://web.archive.org/web/20110710230724/http://www.fatornyosfalunk.com/helynevkonyv_-_3._kotet_Q-Zs.pdf (Letöltés ideje: 2025. február 4.)

² REISZIG 1912, 74. p.

³ FÉNYES ELEK: *Magyarország geographiai szótára. IV. kötet.* Nyomtatott Kozma Vazulnál. Pest, 1851. 109–110. pp., Vö. FÉNYES (IV. kötet) 1839, 397. p.

A település gyökerei miatt ezer szállal kötődik Szegedhez, több szegedi származású római katolikus papja volt, továbbá templomának „*tornya a szögedi szülőföldre való emlékezésül az alsóvárosi templom tornyának kis hasonmása*”.⁴

Magyarszentmártonban a helyi káplánság 1851-ben létesült, a római katolikus plébánia

1856-ban alakult meg. A falu római katolikus templomát 1873-ban építették⁵, és Tours-i Szent Márton tiszteletére szentelték fel.⁶ Ünnepe november 11-én van. Liturgikus nyelve a magyar.

A Heti Új Szó az alábbi információt közölte a faluról: „*Az elöregedés, a beolvadás és a fiatalosság elvándorlása olyan tények, amelyekkel ne-*

Magyarszentmárton kisközség vallási adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Vallás						
	Összesen	Római katolikus	Ortodox	Ágostai hitvallású evangélikus	Református	Izraelita	Egyéb
1880	818	817	–	–	–	1	–
1890	803	796	7	–	–	–	–
1900	807	804	–	–	3	–	–
1910	781	772	6	–	3	–	–

Forrás: Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

Magyarszentmárton etnikai adatai (1920–2021)

Év	Népcsoport							
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Horvát	Szerb	Egyéb
1920n	794	780	9	Nincs adat.	5	Nincs adat.	Nincs adat.	–
1930a	743	728	9	–	2	Nincs adat.	4	–
1930n	743	717	9	2	13	Nincs adat.	2	–
1941n	718	687	9	Nincs adat.	12	Nincs adat.	Nincs adat.	10
1956	657	Nincs adat.						
1966a	547	516	9	–	21	Nincs adat.	1	–
1966n	547	517	8	–	21	Nincs adat.	1	–
1977n	414	372	2	–	40	–	–	–
1992n	260	206	1	–	52	–	1	–
2002a	264	172	–	–	90	–	Nincs adat.	2
2002n	264	171	–	–	90	–	Nincs adat.	3
2011n	254	133	–	–	103	–	–	18
2021	250	A településsoros nemzetiségi adatok még nem elérhetők.						

Megjegyzés: a = anyanyelv, n = nemzetiség. Forrás: VARGA E. (III. kötet) 2000, 560–561. pp.; Population statistics of Eastern Europe & Former USSR: <http://pop-stat.mashke.org/#romania> (Letöltés ideje: 2025. február 4.)

⁴ Újszeged, az új Szeged: http://www.ujszeged.hu/azujszeged.php?page=Szogedi_kirajzasok (Letöltés ideje: 2025. február 4.)

⁵ Biserica Catolică. Sântmartinu Maghiar. Biserici.org: <http://www.biserici.org/index.php?menu=BI&code=14171> (Letöltés ideje: 2025. február 4.)

⁶ „Márton, Tours-i, Szt (Savaria [Szombathely], Pannonia, 316/317.-Candes, Gallia, 397. nov. 8.): püspök, az első szentként tisztelt hitvalló. [...] Sok csodát tett. Sirja Tours-ban zarándokhely lett. - Ünnepe a 6. század óta november 11., temetése napja. - Tours-i Szent Márton Franciaország egyik védőszentje, egyúttal a Nyugat egyik legtiszteltebb patrónusa.” DIÓS ISTVÁN – VICZIÁN JÁNOS (szerk.): Magyar Katolikus Lexikon. VIII. kötet (Lone–Meszl). Szent István Társulat, Budapest, 2003. 759–762. pp.

hezen veheti fel a harcot a mai magyar közönség, nemcsak Magyarszentmártonban, de szinte mindenütt térségünkben. [...] Pedig van élet a faluban, melynek egyetlen, mintegy két kilométer hosszú »fő« utcáján végighaladva, és még vagy öt kilométert csak gondolatban haladva, Ótelekre érhet az ember, ha lenne út abban az irányban, de nincs, emiatt a két magyar falu lakosai csak tizenegynéhány kilométert kerülve látogathatnak egymáshoz. [...] Mintegy másfél száz háza van a településnek. A régi házak helyett itt-ott újabbak is emelkednek, több helyen az alapozási munkát éppen hogy befejezték a tél beállta előtt a majdani lakhelyek gazdái, akik vélhetően itt képzelik el a jövőjüket, ami nem tűnik hiú ábrándnak... [...] E törekvés látható jeleként, néhány éve aszfaltos úton közelíthető meg a falu, ahová, az utcán látható kutak bizonyítják, hogy a vezetékes ivóvizet is bevezették. Az összképet a felújított közintézmények, elemi iskola, óvoda, kultúrház székelyei és a templom impozáns épülete nyújtja.⁷

I. 8. Ótelek

Ótelek (németül: Otelek, románul: Otelec, illetve Ungureni (1924), szerbül: Отелек/Otelek) a járás központjától, Párdánytól északkeletre elhelyezkedő település.

Ótelek kisközség anyanyelvi adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Anyanyelv								
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Ruszin	Horvát	Szerb	Egyéb
1880	979	897	17	–	–	–	8 ^{III}		57 ^{IV}
1890	1576	1503	52	–	6	–	1	12	2
1900	1662	1575	80	1	–	–	1	5	–
1910	1921	1878	33	–	5	–	–	–	5

Forrás: Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

^{III} Az 1880. évi magyar népszámlálás még együtt közölte a horvátokra és a szerbekre vonatkozó anyanyelvi adatokat „horvát-szerb” megjelölés alatt.

^{IV} Az egyéb kategóriánál az érték a beszélni nem tudó népességet jelölte.

⁷ MAKKAI ZOLTÁN: A templombúcsú Magyarszentmárton közösségmegtartó ünnepe. 2012. november 21. Heti Új Szó. Regionális közéleti hetilap: <http://hetiuj szo.hhrf.org/?p=7163> (Letöltés ideje: 2017. február 28.)

⁸ REISZIG 1912, 102. p.

⁹ Újszeged, az új Szeged: http://www.ujszeged.hu/azujszeged.php?page=Szegedi_kirajzasok (Letöltés ideje: 2025. február 4.)

¹⁰ FÉNYES ELEK: Magyarország geographiai szótára. III. kötet. Nyomtatott Kozma Vazulnál. Pest, 1851. 173. p. (A továbbiakban: FÉNYES [III. kötet] 1851); Vö. FÉNYES (IV. kötet) 1839, 396. p.

¹¹ „Szeptember 14-én, a Szent Kereszt felmagasztalásának ünnepén két történelmi eseményre, Krisztus keresztjének megtalálására, valamint visszaszerzésére emlékezik az Egyház. A Szent Kereszt felmagasztalásának ünnepe 335. szeptember 13-ára nyúlik vissza, amikor Jeruzsálemben felszentelték a bazilikát, amelyet Nagy Konstantin császár emeltetett Krisztus sírja fölé. A Szent Keresztet Nagy Konstantin császár édesanyja, Szent Ilona találta meg Jeruzsálemben. A Keresztet szeptember 14-én ünnepélyesen felmutatták az összegyűlt népnek. Innen az elnevezés: Szent Kereszt felmagasztalása.” A Szent Kereszt felmagasztalásának ünnepe. 2010. szeptember 14. Magyar Kurír – katolikus hírportál: <http://www.magyarkurir.hu/hirek/szent-kereszt-felmagasztalasanak-uennepe> (Letöltés ideje: 2025. február 4.)

Ótelek kisközség vallási adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Vallás						
	Összesen	Római kato- likus	Ortodox	Ágostai hit- vallású evan- gélikus	Református	Izraelita	Egyéb
1880	979	946	–	–	7	20	6
1890	1576	1505	13	–	32	20	6
1900	1662	1609	11	–	21	20	1
1910	1921	1882	12	1	11	14	1

Forrás: Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

Ótelek etnikai adatai (1920–2011)

Év	Népcsoport							
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Horvát	Szerb	Egyéb
1920n	1882	1853	5	Nincs adat.	11	Nincs adat.	Nincs adat.	13
1930a	1731	1678	21	–	31	Nincs adat.	1	–
1930n	1731	1670	21	–	31	Nincs adat.	1	8
1941n	1647	1476	22	Nincs adat.	99	Nincs adat.	Nincs adat.	50
1956	1757	Nincs adat.						
1966a	1421	1377	3	–	38	Nincs adat.	3	–
1966n	1421	1373	5	–	38	Nincs adat.	3	2
1977n	1201	1152	5	–	43	1	–	–
1992n	823	750	2	–	71	–	–	–
2002a	806	679	Nincs adat.	–	124	–	Nincs adat.	3
2002n	806	678	4	–	121	–	Nincs adat.	3
2011n	743	558	3	–	152	–	1	29
2021	778	A településsoros nemzetiségi adatok még nem elérhetők.						

Megjegyzés: a = anyanyelv, n = nemzetiség. Forrás: VARGA E. (III. kötet) 2000, 560. p.; Population statistics of Eastern Europe & Former USSR: <http://pop-stat.mashke.org/#romania> (Letöltés ideje: 2025. február 4.)

I. 9. Párdány, a járás székhelye

A Béga-csatorna mentén fekvő Párdány (németül: Pardan, románul: Meda, szerbül: Međa/Međa) a történelmi Torontál vármegye Párdányi járásának székhelye volt.

A középkori eredetű település egykoron a Csanád nemzetség birtoka volt. Első okiratos említése IV. Béla magyar király (1235–1270) uralkodásának idejére, 1247-re tehető. Az ezt követő évszázadokban is többször felmerült a neve, a

helység a török hódoltság idején sem pusztult el. Az 1723–1725. évi gróf Mercy-féle térképen is látható helyként szerepelt. A területet 1781-ben gróf Buttler János vásárolta meg.

Vályi András a következőket írta az egykori járás központjáról: „Párdány. Magyar, és ráz Pardány elegyes falu Torontál Vármegyében, földes Ura Gróf Butler Uraság, lakosai katolikusok, és egygyesülte ő hitűek, fekszik Modoshoz közel, mellynek filiája, Gyulveszhez 3/4, Sz. Mártonhoz 1/2 mértföldnyire, határja, mellyet a' víz gyak-

Párdány (Német-) nagyközség anyanyelvi adatai (1880–1900)

Népszámlálás	Anyanyelv								
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Ruszin	Horvát	Szerb	Egyéb
1880	1709	301	1278	–	–	–	30 ^V	–	100 ^{VI}
1890	1744	216	1505	–	2	1	20	–	–
1900	1584	173	1384	–	–	–	–	25	2

Forrás: Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

Párdány (Szerb-) nagyközség anyanyelvi adatai (1880–1900)

Népszámlálás	Anyanyelv								
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Ruszin	Horvát	Szerb	Egyéb
1880	1805	66	578	7	–	–	1053 ^{VII}	–	12+89 ^{VIII}
1890	1925	106	684	–	–	–	–	1118	17
1900	1938	95	743	–	1	–	2	1076	21

Forrás: Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

Párdány nagyközség anyanyelvi adatai (1910)

Népszámlálás	Anyanyelv								
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Ruszin	Horvát	Szerb	Egyéb
1910	3213	243	1874	6	4	–	–	1052	34

Forrás: Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1910. évi magyar népszámlálás.

^V Az 1880. évi magyar népszámlálás még együtt közölte a horvátokra és a szerbekre vonatkozó anyanyelvi adatokat „horvát-szerb” megjelölés alatt.

^{VI} Az egyéb kategóriánál az érték a beszélni nem tudó népességet jelölte.

^{VII} Az 1880. évi magyar népszámlálás még együtt közölte a horvátokra és a szerbekre vonatkozó anyanyelvi adatokat „horvát-szerb” megjelölés alatt.

^{VIII} Az egyéb kategóriánál az első érték az egyéb hazai anyanyelvűeket, a második pedig a beszélni nem tudó népességet jelölte.

ran elönt, 4 nyomásbéli, földgye jó termékeny-ségű, erdeje nints, szőleje, nádgya van, piatza Csakován, Temesváron, Betskereken.”¹²

Vályi András leírása helytálló. Korábban a helység két részből állt, egy szerb és egy magyar településből. Utóbbi idővel „elsvábosodott”. „Az újkori Párdány első lakosai Heves megyei magyarok voltak, akik főként Erdőtelek községéből érkeztek 1788-ban. [...] 1800 körül Módosról nagy számban érkeztek német telepések Párdányba, miután a Béga-csatorna megépülését követően a lecsapolt ingoványok helyén jó minőségű termőtalajt nyertek. [...] A századforduló táján Párdány német jellegű település volt, de még mindig számottevő magyar lakossággal.

A magyar családok főleg a település északi részén, az Ótelek felé vezető Hosszú utcában (Lange Gasse) éltek.”¹³

Párdány 1808. április 22-én országos és he-tivásárok tartására nyert szabadalmat. A 19. században két – német (korábban magyar) és szerb – részből állt, amire Fényes Elek is utalt geográfiai szótárában. Az alábbiakat írta Németpárdányról: „Párdány (Magyar), német-magyar m.-város, Torontál vmegyében, Módoshoz északra 1 1/2 órányira, a Becskerektől Temesvárra vivő országutban: 1327 kath., 20 ref., 16 óhitű, 26 zsidó lak. Kath. paroch. templommal, 60 egész telekkel, kastélyllyal. Határa a legszebb tisztabuzát, zabot, repczét, tengerit

¹² VÁLYI ANDRÁS: *Magyar országnak leírása. III. kötet.* A Királyi Universitásnak betűivel. Buda, 1799. Arcanum Adatbázis Kiadó: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/ValyiFenyos-orszagleirasok-81A15/valyi-andras-magyar-orszagnak-leirasa-87F85/3-kotet-83C38/p-83C51/pardany-83CF8/> (Letöltés ideje: 2025. február 4.)

¹³ *Jelentés a Bánság veszélyeztetett templomairól.* Ismeretterjesztő dokumentációs tanulmány. Magyar Patrióták Közössége. 2015, 26–33. pp. Magyar Patrióták Közössége: <https://patriotak.hu/wp-content/uploads/bansag-jelentes.pdf> (Letöltés ideje: 2025. február 4.)

Párdány (Német-) nagyközség vallási adatai (1880–1900)

Népszámlálás	Vallás						
	Összesen	Római katólikus	Ortodox	Ágostai hitvallású evangélikus	Református	Izraelita	Egyéb
1880	1709	1663	29	–	17	–	–
1890	1744	1696	23	–	24	1	–
1900	1584	1541	23	4	11	1	4

Forrás: Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

Párdány (Szerb-) nagyközség vallási adatai (1880–1900)

Népszámlálás	Vallás						
	Összesen	Római katólikus	Ortodox	Ágostai hitvallású evangélikus	Református	Izraelita	Egyéb
1880	1805	670	1120	3	6	5	1
1890	1925	773	1111	–	8	15	18
1900	1938	847	1075	3	10	2	1

Forrás: Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

Párdány nagyközség vallási adatai (1910)

Népszámlálás	Vallás						
	Összesen	Római katólikus	Ortodox	Ágostai hitvallású evangélikus	Református	Izraelita	Egyéb
1910	3213	2114	1059	26	6	7	1

Forrás: Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1910. évi magyar népszámlálás.

gazdagon termi. F. u. gr. Buttler örökösei. Ut. p. N.-Becserek.”¹⁴ Majd pedig a következőket jegyezte meg Szerbpárdányról: „Párdány (Rác), szerb m.-v., Torontál v.ben: 180 kath., 8 ref., 8 ev., 1494 óhitű lak., óhitű anyatemplommal, 96 egész telekkel. F. u. gróf Buttler.”¹⁵

Németpárdány és Szerbpárdány csak a 20. század elején egyesült Párdány néven. A két település fizikailag egybeépült, mindössze a helység közepén húzódó árok – az ún. Graben – képezte a határt közöttük.

A település a trianoni békeszerződés aláírását – 1920. június 4. – követően a Román Királyság része lett. „1924-ben azonban megszerezte a délszláv királyság, amiben nem kis szerepe

volt Dr. Mončilo Ninčić külügyminiszternek. Az ő tiszteletére a két háború között Párdány addigi magyar hangzású hivatalos nevét Ninčićevóra változtatták. [...] Nem sokkal a háború után kapta új, máig hivatalos jugoszláv nevét: Međa.”¹⁶

A településen a két őshonos népcsoport, a német és a szerb, egy-egy templomot épített magának. Az 1788-ban Módosról érkezett németek a római katolikus egyházhoz tartoztak. A római katolikus templom építését 1804-ben fejezték be. Védőszentje Nepomuki Szent János (Hl. Johannes Nepomuk), ünnepnapját május 16-án tartják.¹⁷ A liturgikus nyelv egykoron jobbára a német volt, jelenleg a magyar. Napjainkban nem önálló plébánia, hanem Magyarcsernye (Нова Црња/

¹⁴ FÉNYES (III. kötet) 1851, 199. p.; Vö. FÉNYES (IV. kötet) 1839, 392–393. pp.

¹⁵ FÉNYES (III. kötet) 1851, 199. p.; Vö. FÉNYES (IV. kötet) 1839, 393. p.

¹⁶ *Jelentés a Bánság veszélyeztetett templomairól.* Ismeretterjesztő dokumentációs tanulmány. Magyar Patrióták Közössége. 2015, 26–33. pp. Magyar Patrióták Közössége: <https://patriotak.hu/wp-content/uploads/bansag-jelentes.pdf> (Letöltés ideje: 2025. február 4.)

¹⁷ ERŐS 1993, 369–373. pp.

Párdány etnikai adatai (1921–2022)

Év	Nemzetiség							
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Horvát	Szerb	Egyéb
1921	Nincs adat.							
1931	Nincs adat.							
1948	2555	Nincs adat.						
1953	2638	195	Nincs adat.			15	2375	53
1961	2367	171	Nincs adat.			10	2150	36
1971	2047	128	Nincs adat.			10	1826	83
1981	1636	77	Nincs adat.			7	1344	208
1991	1403	64	3	–	2	8	1205	121
2002	1155	43	2	–	1	6	1024	79
2011	838	30	Nincs adat.	Nincs adat.	5	6	729	Nincs adat.
2022	623	20	Nincs adat.	Nincs adat.	Nincs adat.	Nincs adat.	515	Nincs adat.

Megjegyzés: A 2011. és 2022. évi szerb népszámlálás során a „Nincs adat.” megjegyzés esetén adatvédelmi szempontok miatt – három fő alatt – nem közölték a statisztikai adatokat, ezért – és más, a tanulmányban nem feltüntetett nemzetiségek hasonló adatainak hiánya miatt – az „Egyéb” kategória értékeit sem lehet pontosan meghatározni. Az 1991 és 2022 közötti népszámlálások esetében az „Egyéb” kategóriába az „Ismeretlen”, a „Nem nyilatkozott”, illetve a „Regionális hovatartozás” kategóriák adatai is beleértendők. Forrás: Population statistics of Eastern Europe & Former USSR: <http://pop-stat.mashke.org/#serbia> (Letöltés ideje: 2025. február 4.)

Nova Crnja) leányegyháza.¹⁸ A település közepontjában – egykoron a módos német gazdák házai szomszédságában – álló templom gyér lélekszámú hívőközösségnek ad otthont. Jelenlegi híveinek száma közel 20 fő.

A szerbség a szerb ortodox egyházhoz tartozik. A szerb pravoszláv templomot 1760 és 1770 között építették. A templom védőszentje Szent Gábor arkangyal („Сабор Светог архангела Гаврила”, „Sabor Svetog arhangela Gavriła”), ünnepe napját július 26-án tartják.¹⁹

Az egykori Párdányi járás székhelye, Párdány csak halvány árnyéka korábbi önmagának. A perifériára, a szerb–román határ mellé szorult helységről napjainkban nehéz elhinni, hogy egykoron 3213 fő lakta. A település – 1910 és 2022 között, egy bő évszázad alatt – népességének 80,6%-át veszítette el. Egykoron két pénzüzet, kaszinó, a Decker Géza-féle téglagyár etc. állt itt, a járási székhelyekre jellemző szolgabírói hivatal mellett. Régebben itt székelt a Tamisác Szabály-

zó és Belvízlevezető Társulat is. (A Tamisác folyó magyar neve: Kis-Temes.) Párdány jórészt a németiség szorgalmának köszönhetően felvirágzott. A 18. század végén még mocsaras vidéket lecsapolták, és kiváló minőségű termőtalajt nyertek „cserébe”. Gazdag, jobbára németek által lakott település volt, amire a külső megjelenése is utalt. A gazdagabb német családok a főutcában, az Úri utcában (Herrengasse) éltek, takaros házaikban. Itt kapott helyet a mára a történelem homályába vesztett német iskola, és a mostanára már igencsak lepusztult, elhanyagolt római katolikus templom is. A magyarok inkább a település északi részén, a Hosszú utcában (Lange Gasse) laktak.²⁰

Az egykoron gazdag helység etnikai és vallási struktúrája a második világháború végóráiban, 1944 őszén változott meg. A településre bevonuló jugoszláv partizánok itt is vérengzést hajtottak végre, több tucat helyi lakost gyilkoltak meg. Majd a németek százait hurcolták el koncentrációs tá-

¹⁸ *Magyarcsernye*. Dioecesis Zrenianensis – Nagybecskerekai Egyházmegye: <http://www.catholic-zr.org.rs/magyarcsernye/> (Letöltés ideje: 2025. február 4.)

¹⁹ *Међа*. Српска Православна Епархија Банатска (Bánati Szerb Ortodox Helytartóság): <http://www.eparhijabanatska.rs/parohije/zitistansko-namesnistvo/medja/> (Letöltés ideje: 2025. február 4.)

²⁰ Vö. *Jelentés a Bánság veszélyeztetett templomairól. Ismeretterjesztő információs tanulmány*. Magyar Patrióták Közössége. Budapest, 2015. 26–28. pp.

borokba, főképp Rezsőháza és Mollyfalvára, ahol az embertelen körülmények, az éhség, a téli hideg, illetve fagy, valamint a betegségek és a brutalitás végzett velük. A németek házaiba a második világháború után Bosznia-Hercegovinából érkezett szerbeket telepítettek. Ekkor kapta Párdány a ma is használt szerb nevét (*Međa/Međa*), amely magyarul *határ* jelentéssel bír. A településen már csak a római katolikus templom, valamint a régi katolikus temető utal a helyi németiségre – mind a kettő jóformán „gazdátlan”, és kifejezetten rossz állapotban van.

I. 10. Szerbszentmárton

Szerbszentmárton (németül: Serbisch-Sanktmartin, románul: Sânmartinu Sârbesc, szerbül: Српски Семартон vagy Српски Свети Мартон/Srpski Semarton vagy Srpski Sveti Marton) a járás központjától, Párdánytól északkeletre elhelyezkedő település.

Az egykoron Temes vármegyéhez tartozott Szerbszentmárton középkori eredetű. Az 1332–1337. évi pápai tizedjegyzék is említette mint egyházas helyet.

Magyar lakosai feltehetően a török időszak kezdetén veszték ki, de a falu nem néptelene-

detett el, mivel a magyarok helyére szerbek telepedtek le. A szerbek a település magyar nevét vették át, a szerb előtag jóval később került a helység nevébe, utalva az egykor domináns népcsoportra.²¹

A törökök kiűzését követően az 1717. évi kincstári összeírás 28 lakott házzal említette. Az 1723–1725. évi gróf Mercy-féle térképen is lakott helyként tüntették fel. Az 1761. évi katonai térkép is jelölte.

Vályi András 1796-os művében szerb helységgként mutatta be a falut: „Szent Márton. Rátz falu Torontal Várm. földes Ura a' Királyi Kamara, lakosai katolikusok, fekszik nap. kel. Csakovához 3/4 mértföldnyire; határja gazdag termésű, erdeje, szőlejenints, nádgya bőven van; piatza Temesváron, és Haczfelden.”²²

Fényes Elek a 19. század derekán a következőket írta a településről: „Rác-Szent-Márton, rác falu, Torontál vmegyében, Új-Pécshez nyugotra 1 mfdnyire, 18 kath., 10 refor., 1 562 n. e. óhitű, 4 zsidó lak., óhitű anyatemplommal, 105 egész jobbágytelekkel. Határa lapályos, s csak közép termékenységű. F. u. a kamara.”²³

Szerbszentmártonban a román ortodox templomot 1989-ben építették. Urunk mennybemenetelének (Înălțarea Domnului) tiszteletére szentelték fel. Ünnepe: a húsvét utáni 40. nap.²⁴

Szerbszentmárton nagyközség anyanyelvi adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Anyanyelv								
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Ruszin	Horvát	Szerb	Egyéb
1880	1547	24	90	3	23	–	1307 ^{IX}		29+7 ^X
1890	1728	24	69	3	15	1	–	1615	1
1900	1870	15	56	–	2	–	1	1796	–
1910	1755	12	54	–	3	–	1	1666	19

Forrás: Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

^{IX} Az 1880. évi magyar népszámlálás még együtt közölte a horvátokra és a szerbekre vonatkozó anyanyelvi adatokat „horvát-szerb” megjelölés alatt.

^X Az egyéb kategóriánál az első érték az egyéb anyanyelvűeket, a második pedig a beszélni nem tudó népességet jelentette. Szerbszentmárton esetében az első érték (29 fő) az egyéb hazai (28 fő) és az egyéb külföldi (1 fő) anyanyelvűek adataiból tevődött össze.

²¹ REISZIG1912, 115. p.

²² VÁLYI ANDRÁS: *Magyar országnak leírása. III. kötet. A Királyi Universitásnak betűivel.* Buda, 1799. Arcanum Adatbázis Kiadó: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/ValyiFenyos-orszagleirasok-81A15/valyi-andras-magyar-orszagnak-leirasa-87F85/3-kotet-83C38/sz-8444B/szent-marton-846B1/> (Letöltés ideje: 2025. február 4.)

²³ FÉNYES (I. kötet) 1851, 110. p.; Vö. FÉNYES (IV. kötet) 1839, 397. p.

²⁴ „Áldozócsütörtök, áldozónap (lat. Ascensio Domini, 'Urunk mennybemenetele'): 1. az Úr Krisztus mennybemenetelének ünnepe, húsvét után a 40. nap.” DIÓS ISTVÁN (főszerk.) – VICZIÁN JÁNOS (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon. I. kötet (A–Bor).* Szent István Társulat, Budapest, 1993. 137–138. pp.

A településen az egykor domináns szerbség a szerb pravoszláv egyházhoz tartozott. A patinás, barokk stílusú ortodox templomukat 1830-ban építették. A templom védőszentje Szent Konstantin és Szent Ilona (Светог цара Константина и царице Јелене/Svetog cara Konstantina i carice

Jelene). Ünnepnapiját május 21-én tartják.²⁵ A településen a kisebb egyházak képviselői is jelen vannak. Így a pünkösdi vallási közösségnek is van itt egy imaháza.

A település szerbsége hosszú időn át tartotta többségét, de a Bărăgan sztyeppére történt de-

Szerbszentmárton nagyközség vallási adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Vallás						
	Összesen	Római katólikus	Ortodox	Ágostai hitvallású evangélikus	Református	Izraelita	Egyéb
1880	1547	103	1425	3	–	16	–
1890	1728	84	1633	1	1	8	1
1900	1870	69	1800	–	–	1	–
1910	1755	65	1685	2	2	1	–

Forrás: Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

Szerbszentmárton etnikai adatai (1920–2011)

Év	Népcsoport							
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Horvát	Szerb	Egyéb
1920n	1659	5	8	Nincs adat.	9	Nincs adat.	Nincs adat.	1 637
1930a	1639	7	9	–	8	Nincs adat.	1 601	14
1930n	1639	7	8	–	9	Nincs adat.	1 589	26
1941n	1652	19	6	Nincs adat.	33	Nincs adat.	Nincs adat.	1 594
1956	1467	Nincs adat.						
1966a	1354	5	2	–	274	Nincs adat.	1 043	30
1966n	1354	5	2	–	275	Nincs adat.	1 042	30
1977n	1127	6	9	1	123	–	958	30
1992n	968	9	4	–	342	–	605	8
2002a	997	11	1	–	482	–	458	45
2002n	997	12	1	–	481	–	457	46
2011n	921	16	4	–	501	–	328	72
2021	841	A településsoros nemzetiségi adatok még nem elérhetők.						

Megjegyzés: a = anyanyelv, n = nemzetiség. Forrás: VARGA E. (III. kötet) 2000, 526–527. pp.; Population statistics of Eastern Europe & Former USSR: <http://pop-stat.mashke.org/#romania> (Letöltés ideje: 2025. február 4.)

²⁵ Szent Ilona, Nagy Konstantin római császár anyja a Kr. u. 3–4. század fordulóján élt. „A 4. század végéről való legenda szerint Szent Ilona a Golgotán kereste és megtalálta a Szent Keresztet és a szenvedés többi eszközét. A szegekből koronát és fia lovának zablát készíttetett. A Szent Keresztet Rómába vitte, s tiszteletére fölépíttette a Santa Croce bazilikát. Az építészek védőszentje, földrengés, tűzvész ellen kéri oltalmát. Ábrázolásai a Szent Kereszthez kapcsolódnak: pénzeken, ikonokon és ereklyetartókon – fiával – Nagy Konstantinnal együtt a kereszt mellett áll. Ünnepe Keleten május 21., Nyugaton augusztus 18.” DIÓS – VICZIÁN (V. kötet) 2000, 241–242. pp. Szent Konstantin, a Római Birodalom első keresztény császára (Kr. u. 306–337) volt. Nevéhez fűződik a milánói ediktum kiadása (Kr. u. 313-ban), melyben engedélyezi a keresztények számára is a szabad vallásgyakorlást. Halálos ágyán keresztelkedett meg. DIÓS ISTVÁN (főszerk.) – VICZIÁN JÁNOS (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon. VII. kötet (Klacs–Lond)*. Szent István Társulat, Budapest, 2002. 167–169. pp.

portálás (1951–1956), az elvándorlás, az előre-
gedés, az asszimiláció etc. miatt a településen
az ezredfordulótól a románság került túlsúlyba.

I. 11. Torontáldinnyés

Torontáldinnyés (németül: Diniash, románul: Dinaș, szerbül: Динјаш/Dinjaš) a járás központ-
jától, Párdánytól északra elhelyezkedő tele-
pülés.

A falu régebbi múltjáról nincsenek adataink,
de annyi bizonyos, hogy a török hódoltság idő-
szakában már létezett. Akkoriban szerbek lakták.
A törökök Magyarországról történő kiűzése után,
az 1717. évi kincstári összeírás alkalmával 50
lakott ház állt a településen. Az 1723–1725. évi
gróf Mercy-féle térképen is lakott helyként volt fel-
tüntetve – Dingnas alakban.²⁶ Vályi András a 18.
század végén „elegyes” faluként írta le: „Dinnyés.
vagy Dinnyás. Elegyes falu Torontal Vármegyé-
ben, földes ura a' Királyi Kamara, lakosai kato-

likusok, és ó hitűek, fekszik Csenej, és Párdány
faluknak szomszédságokban, Új Pécsnek filiája,
határja jó termékenységű, 's réttyei marháinak ne-
velésekre alkalmas szénát teremnek, második
Osztyálybéli.”²⁷ Közel fél évszázad elteltével, Fé-
nyes Elek szerb faluként írta le Torontáldinnyést:
„Dinnyás, Torontál v. ráczi falu, Uj-Pécshez északa-
ra 1 órányira, Temes vmgye szélén: 8 kath., 1 618
óhitű lak., anyateplommal, s 104 6/8 egész te-
lelkel. F. u. a kamara. Ut. p. Temesvár.”²⁸

Az egykor a település népességének többsé-
gét alkotó szerbség a szerb pravoszláv egyház-
hoz tartozott. Ortodox templomukat 1840-ben
építették. Védőszentje Szent Konstantin és Szent
Ilona (Svetog cara Konstantina i carice Jelene/
Светог цара Константина и царице Јелене).
Ünnepnapját május 21-én tartják.

Torontáldinnyés szerbsége hosszú időn át
megtartotta többségét a helységben. A máso-
dik világháború után azonban változás történt. A
Szovjetunió és Jugoszlávia, más oldalról nézve
Sztálin és Tito viszonya 1951-re megromlott, ami

Torontáldinnyés nagyközség anyanyelvi adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Anyanyelv								
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Ruszin	Horvát	Szerb	Egyéb
1880	1389	20	72	–	–	–	1246 ^{XI}	–	1+50 ^{XII}
1890	1567	25	103	–	4	–	–	1434	1
1900	1657	25	102	1	8	–	1	1520	–
1910	1665	27	27	–	31	–	–	1578	2

Forrás: Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

Torontáldinnyés nagyközség vallási adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Vallás						
	Összesen	Római kato- likus	Ortodox	Ágostai hit- vallású evan- gélikus	Református	Izraelita	Egyéb
1880	1389	93	1289	–	–	7	–
1890	1567	101	1438	–	10	18	–
1900	1657	107	1535	1	6	8	–
1910	1665	39	1603	2	5	4	12

Forrás: Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

^{XI} Az 1880. évi magyar népszámlálás még együtt közölte a horvátokra és a szerbekre vonatkozó anyanyelvi adatokat „horvát-szerb” megjelölés alatt.

^{XII} Az egyéb kategóriánál az első érték az egyéb hazai anyanyelvűeket, a második pedig a beszélni nem tudó népességet jelentette.

²⁶ REISZIG 1912, 125. p.

²⁷ VÁLYI ANDRÁS: *Magyar országnak leírása. I. kötet.* A Királyi Universitásnak betűivel. Buda, 1796. Arcanum Adatbázis Kiadó: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/ValyiFenyos-orszagleirasok-81A15/valyi-andras-magyar-orszagnak-leirasa-87F85/1-kotet-81A16/d-8243F/dinnyes-vagy-dinnyas-82514/> (Letöltés ideje: 2025. február 4.)

²⁸ FÉNYES (I. kötet) 1851, 260. p., FÉNYES (IV. kötet) 1839, 394. p.

Torontáldinnyés etnikai adatai (1920–2011)

Év	Népesség							
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Horvát	Szerb	Egyéb
1920n	1662	36	32	Nincs adat.	4	Nincs adat.	Nincs adat.	1590
1930a	1656	6	6	–	8	Nincs adat.	1636	–
1930n	1656	7	6	–	7	Nincs adat.	1636	–
1941n	1550	1	2	Nincs adat.	15	Nincs adat.	Nincs adat.	1532
1956	1328	Nincs adat.						
1966a	1175	7	5	–	136	Nincs adat.	1021	6
1966n	1175	6	5	–	138	Nincs adat.	1020	6
1977n	1200	15	9	–	370	–	693	113
1992n	959	15	3	–	488	–	399	54
2002a	1007	9	2	–	678	–	296	22
2002n	1007	9	2	–	674	–	297	25
2011n	969	11	3	–	696	–	211	48
2021	1025	A településsoros nemzetiségi adatok még nem elérhetőek.						

Megjegyzés: a = anyanyelv, n = nemzetiség. Forrás: VARGA E. (III. kötet) 2000, 526. p.; Population statistics of Eastern Europe & Former USSR: <http://pop-stat.mashke.org/#romania> (Letöltés ideje: 2025. február 4.)

miatt Jugoszlávia és Románia viszonya is elhidegült. Ezért a román–jugoszláv határ menti lakosságot a román kormány „biztonsági kockázatnak” minősítette, és etnikai hovatartozástól függetlenül 1951 és 1956 között több mint negyvenezer személyt (szerbeket, németeket etc.) a Bărăgan sztyeppére (Románia keleti, Duna mentén fekvő részére) deportálták. Ugyanakkor a román vezetőség célja a mezőgazdaság közelgő kollektivizálásával szemben kialakuló ellenállás megtörése volt. A deportálás 1956-ban szűnt meg az ENSZ nyomására, ezért a deportáltak hazatérhettek, de földjeiket nem kapták vissza, csak házaikat. A településen közel kétszáz szerb lakost érintett a deportálás. A deportálás mellett az elvándorlás is csökkentette a szerbség számát.

I. 12. Torontálgyülvész

Torontálgyülvész (németül: Djulves, illetve Giulweß, románul: Giulváz, szerbül: Джулвез/

Dulves) a járás központjától, Párdánytól keletre elhelyezkedő település.

A falu középkori eredetű, több birtokosáról maradt ránk adat az ún. *vegyesházi királyok* regnálásának (1301–1526) időszakából. A török hódoltság idején lakott helység volt, és a török kiűzését követően is lakottnak számított. Az 1717. évi kincstári összeírás is említette Giulaws néven, 27 lakott házzal. Az 1723–1725. évi gróf Mercy-féle térképen Julves néven tüntették fel, továbbá az 1761. évi katonai térképen jelentős, lakott helyként említették.²⁹ Vályi András 1796-ban megjelent könyvében már román faluként írta le: „Gyülvész. Oláh falu Torontal Vármegyében, földes Urai Naum, és Dadány Uraságok, lakosai ó hitűek, fekszik Ivándnak, és Szent Mártonnak szomszédságokban, határja jó termékenységű, de kevés, erdeje, szőleje nintsen, piatza Perleszen, Csakován, és Temesváron, második Osztálybéli.”³⁰

Fényes Elek – Vályi Andráséhoz hasonlóan – ugyancsak román dominanciát jegyzett fel a

²⁹ REISZIG 1912, 125. p.

³⁰ VÁLYI ANDRÁS: *Magyar országnak leírása. II. kötet.* A Királyi Universitásnak betűivel. Buda, 1799. Arcanum Adatbázis Kiadó: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/ValyiFenyesh-orszagleirasok-81A15/valyi-andras-magyar-orszagnak-leirasa-87F85/2-kotet-828BA/g-82904/gyulvesz-82B7B/> (Letöltés ideje: 2025. február 4.)

Torontálgyülvész nagyközség anyanyelvi adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Anyanyelv								
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Ruszin	Horvát	Szerb	Egyéb
1880	1236	52	204	–	938	–	2 ^{XIII}		3+37 ^{XIV}
1890	1412	15	285	1	1092	–	–	13	6
1900	1435	28	389	–	1006	–	–	8	4
1910	1467	34	433	4	987	–	–	5	4

Forrás: Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

Torontálgyülvész nagyközség vallási adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Vallás						
	Összesen	Római kato- likus	Ortodox	Ágostai hit- vallású evan- gélikus	Református	Izraelita	Egyéb
1880	1236	237	971	3	–	25	–
1890	1412	271	1104	2	–	33	2
1900	1435	401	1026	1	–	7	–
1910	1467	443	985	7	4	13	15

Forrás: Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

^{XIII} Az 1880. évi magyar népszámlálás még együtt közölte a horvátokra és a szerbekre vonatkozó anyanyelvi adatokat „horvát-szerb” megjelölés alatt.

^{XIV} Az egyéb kategóriánál az első érték az egyéb külföldi anyanyelvűeket, a második pedig a beszélni nem tudó népességet jelentette.

helységről: „Gyulvész v. Gyülvész, oláh falu, Torontál vmegyében, Uj-Pécshez nyugot-délre 1 1/4 mfdnyire: 2 kath., 1 226 n. e. óhitű, 14 zsidó lak., óhitű anyatemplommal, 68 4/8 egész telekkel. Határa csaknem lapályosabb, mint a szomszéd helységeké, s egy részét a határos Maczedonia határán keresztülfolyó Temes gyakran elönti. Földjei a trágyázást is megkívánják, ha ettől az oláh nem irtódnék, de az ujonnan feltörött földek szerfelett termékenyek.

A jobbágyok kétszerest, zabot, kevés buzát, hanem sok tengerit természetnek; sok juhot, marhát, lovat tartanak. Rétje, legelője szíkes, melly mind nagy szárazságban, mind nedves időkben keveset terem, s trágyával is nehezen javítható. Erdő, szőlő nincs, de az uraságnak jö-

vedelmes szőlős és szilvaskertje van. F. u. Dadányi Constantin.”³¹

A településen a többséget alkotó románság 1720-ban építette a barokk stílusú román ortodox templomot. Védőszentje: Nagyboldogasszony (Adormirea Maicii Domnului). Ünnepe augusztus 15-én tartják. A településen egykor kisebbségben élő németek, illetve a magyarság a római katolikus felekezethez tartozott. Templomukat 1938-ban építették. Titulusa Szűz Mária Istenanyasága, ünnepe október 11-én tartják.³² A liturgikus nyelve egykoron a német volt. Újpecs (Peciu Nou) leányegyháza. A templomot 2009-ben renoválták.³³ A településen egy kisebb vallási közösségnek, a pünkösdieknek is van egy imaháza.

³¹ FÉNYES (II. kötet) 1851, 77–78. pp., FÉNYES (IV. kötet) 1839, 394–395. pp.

³² „Mária istenanyasága, jan. 1.: az istenanyaság misztériumának ünnepe. - Sokáig nem látszott szükségesnek, hogy külön ünnepet kapjon, hiszen burkoltan minden Mária-ünnep magában foglalja, s a karácsonyi ünnepkörnek is tárgya. Először 1751: Portugáliában kezdték ünnepelni máj. 3. vasárnapján. Innen az ünnep átkerült Brazíliába. A 19. század: itáliai egyházmegyék különböző napokon emlékeztek meg Mária istenanyaságáról. A szerviták és a Szeplőtelen Szűz Fiainak kongr-ja, a lorettói egyházmegye és a Santa Maria Maggiore-templom 1914 óta október 11-én ülte az ünnepet. Az efezusi zsinat 1500. évfordulója alkalmából XI. Pius pápa (1922–1939) az egész Egyház számára erre a napra tette Mária istenanyasága ünnepének dátumát. - A II. Vatikáni Zsinat után (1969) Mária istenanyaságának ünnepe jan. 1.; a bizánci és szír rítusban dec. 26., a kopt rítusban dec. 16.” DIÓS – VICZIÁN (VIII. kötet) 2003, 649–650. pp.

³³ VOGEL, HEINZ: *Giulweß, Die Gotteshäuser der Deutschen im Banat*: <http://www.banatergottesheuser.ro/giulwes.htm> (Letöltés ideje: 2025. február 4.)

Torontálgyűlésvész etnikai adatai (1920–2021)

Év	Népcsoport							
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Horvát	Szerb	Egyéb
1920n	1381	45	404	Nincs adat.	914	Nincs adat.	Nincs adat.	18
1930a	1448	25	454	–	948	Nincs adat.	11	10
1930n	1448	22	454	–	955	Nincs adat.	7	10
1941n	1467	14	407	Nincs adat.	1001	Nincs adat.	Nincs adat.	45
1956	1187	Nincs adat.						
1966a	1297	26	181	–	1030	Nincs adat.	10	50
1966n	1297	29	179	–	1026	Nincs adat.	13	50
1977n	1301	38	159	2	1056	–	15	31
1992n	1082	12	72	–	893	–	16	89
2002a	1144	12	20	–	1016	–	6	90
2002n	1144	31	23	–	991	–	7	92
2011n	1298	17	15	–	1064	–	11	191
2021	1317	A településsoros nemzetiségi adatok még nem elérhetőek.						

Megjegyzés: a = anyanyelv, n = nemzetiség. Forrás: VARGA E. (III. kötet) 2000, 505. p.; Population statistics of Eastern Europe & Former USSR: <http://pop-stat.mashke.org/#romania> (Letöltés ideje: 2025. február 4.)

Torontálgyűlésvész németisége a második világháborút követően „felszámolódott”. Előbb – 1945 és 1949 között – a szovjet munkatáborokba történő deportálások, majd pedig – 1951 és 1956 között – a Bărăgan területére történő elhurcolások, továbbá az 1945. évi román „agrárreform”, amelynek következtében a német kisebbséget kisémmizték – ez mind hozzájárult a népcsoport eltűnéséhez. Az 1960-as évektől a „családegyesítési program” keretében a németek – évente, meghatározott számban, fejpénz ellenében – elhagyhatták Romániát, és Németországba vándorolhattak. Az igazi német „exodus” mégis 1989-ben, a román rendszerváltozást követően zajlott le. Ekkor a „hátramaradt” németek túlnyomó többsége is elhagyta szülőföldjét, és – jórészt – Németországban lelt új hazára.³⁴

I. 13. Újpecs

Újpecs (németül: Neupetsch, illetve Ulmbach, románul: Peciu Nou, szerbül: Улбец/Ulbeč) a já-

rás központjától, Párdánytól keletre elhelyezkedő település.

A helység a középkorban Temes vármegye része volt. Első írásos említése – Veybech, illetve Vybech alakban – az 1332–1337. évi pápai tizedjegyzékben található, amelyben egyházas helyként szerepelt. A 15. század elején már városnak nevezték az oklevelek.

A török hódoltság időszakában a település elpusztult. A török kiűzését követően a Temesi Bánság (Temeschwarer Banat) első kormányzója, gróf Claude Florimond de Mercy (1666–1734) római katolikus németeket telepített ide. Ez 1720 és 1730 között történt. A 18. század végén, 1788-ban, az (orosz–)osztrák–török háború (1787–1791) idején a kaszárnyával és lovasezreddel is rendelkező települést elpusztították a törökök.

Vályi András 1796-ban a következőket közölte a már újraépített helységről: „Pécs. Új Pécs. Német falu Torontál Vármegyében, földes Ura a' Királyi Kamara, lakosai katolikusok, fekszik Temesvárhoz egy, Sz. Mihályhoz 1/2, és Csakovához is 1 mértföldnyire, határja 4 nyomásbéli, búzát

³⁴ ZOLLNER, ANTON: *Durch gewesene deutsche Dörfer des Banats* (86). *Giulweß*. 1998. június: <http://www.banater-aktualitaet.de/akt3giu.htm> (Letöltés ideje: 2016. augusztus 3.)

Újpecs nagyközség anyanyelvi adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Anyanyelv								
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Ruszin	Horvát	Szerb	Egyéb
1880	1893	36	1680	4	55	–	30 ^{XV}		3+851 ^{XVI}
1890	2254	53	2142	6	21	–	–	30	2
1900	2304	65	2173	–	28	–	5	33	–
1910	2442	99	2220	–	60	–	1	60	2

Forrás: Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

Újpecs nagyközség vallási adatai (1880–1910)

Népszámlálás	Vallás						
	Összesen	Római kato- likus	Ortodox	Ágostai hit- vallású evan- gélikus	Református	Izraelita	Egyéb
1880	1893	1803	56	2	–	11	21
1890	2254	2184	47	3	3	15	2
1900	2304	2235	40	5	4	15	5
1910	2442	2284	115	5	10	9	19

Forrás: Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, 1880–1910 közötti magyar népszámlálások.

^{XV} Az 1880. évi magyar népszámlálás még együtt közölte a horvátokra és a szerbekre vonatkozó anyanyelvi adatokat „horvát-szerb” megjelölés alatt.

^{XVI} Az egyéb kategóriánál az első érték az egyéb anyanyelvűeket, a második pedig a beszélni nem tudó népességet jelentette. Újpecs esetében az első érték (3 fő) az egyéb hazai (1 fő) és az egyéb külföldi (2 fő) anyanyelvűek adataiból tevődött össze.

bőven, egyebet pedig középszerűen terem, erdeje tsekély, marhákat is bőven nevelnek, piatza Temesváron, és Csakován van.”³⁵

A 19. század elején gyorsan fejlődött, 1812-ben heti-, majd 1823. május 23-án országos vásárok tartására kapott engedélyt. A 19. század első felében pedig már az Újpecsi járás székhelye volt. A járáshoz akkoriban hat mezőváros és 37 falu, valamint két népesített puszta tartozott.³⁶ Az 1848–1849. évi forradalom és szabadságharc idején az aradi vértanú, Kiss Ernő (1799–1849) altábornagy seregével a falu mellett táborozott.

Fényes Elek már mezővárosként írta le a települést: „Uj-Pécs, Torontál vmegyében, szép kis

német m.v. Becskerekhez 9 órányira a Temesvárra vivő országutban, Temes vmegye szélén: 1 040 kath., 14 óhitű, 14 zsidó lak., kath. paroch. templommal, lovas kaszárnyával, gyógyszertárral, vendégfogadóval. Határa szerfelett termékeny s jól miveltetik; erdeje van; lakosai gazdagok 125 4/8 egész telekkel. A rizs termesztés, mely a Temes vize mellékén gyakoroltatott, jelenleg megszűnt. F. u. a kamara. Ut. post. Temesvár.”³⁷

Az Újpecsen egykor domináns népcsoport, a németség 1776-ban építette fel barokk stílusú római katolikus templomát, amelyet a Szentháromság (Dreifaltigkeit) tiszteletére szenteltek fel. Ünnepe a pünkösöd utáni első vasárnap.³⁸ A liturgia nyelve a német volt. Orgonája 1915-ből

³⁵ VÁLYI ANDRÁS: *Magyar országnak leírása. III. kötet.* A Királyi Universitásnak betűivel. Buda, 1799. Arcanum Adatbázis Kiadó: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/ValyiFenyos-orszagleirasok-81A15/valyi-andras-magyar-orszagnak-leirasa-87F85/3-kotet-83C38/p-83C51/pecs-83D72/> (Letöltés ideje: 2025. február 4.)

³⁶ FÉNYES (IV. kötet) 1839, 392. p.

³⁷ FÉNYES ELEK: *Magyarország geographiai szótára. IV. kötet.* Nyomtatott Kozma Vazulnál. Pest, 1851. 240. p.; Vö. FÉNYES (IV. kötet) 1839, 393. p.

³⁸ „Szentháromság (lat. Trinitas Sancta): az egy, élő és igaz Isten misztériuma: Atya, Fiú és Szentlélek, három személy egyetlen lényegben. [...] Szentháromság vasárnapja, kicsipünkösöd: pünkösöd után az első vasárnap. Introitusa alapján (Domine in tua) Irgalmasság vasárnapja, népies neve (főként székelyföldön): kicsipünkösöd (kiskarácsony analógiáján). - Az ünnep a 13. században terjedt el. XXII. János pápa 1334-ben az egész Egyház számára elrendelte.” DIÓS ISTVÁN (főszerk.) – VICZIÁN JÁNOS (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon. XII. kötet (Seq–Szentl).* Szent István Társulat, Budapest, 2007. 968–974. pp.

Újpecs etnikai adatai (1920–2021)

Év	Népcsoport							
	Összesen	Magyar	Német	Szlovák	Román	Horvát	Szerb	Egyéb
1920n	2306	45	2188	Nincs adat.	55	Nincs adat.	Nincs adat.	18
1930a	2344	83	2106	–	114	Nincs adat.	38	3
1930n	2344	82	2110	–	111	Nincs adat.	38	3
1941n	2571	82	2245	Nincs adat.	161	Nincs adat.	Nincs adat.	83
1956	2999	Nincs adat.						
1966a	3530	95	1721	–	1538	Nincs adat.	169	7
1966n	3530	94	1716	–	1543	Nincs adat.	169	8
1977n	3619	93	1592	2	1756	1	159	16
1992n	2944	85	118	1	2502	–	196	42
2002a	2988	84	42	1	2666	–	150	45
2002n	2988	92	50	1	2618	–	172	55
2011n	3092	74	33	n. a.	2681	–	135	n. a.
2021	3065	A településsoros nemzetiségi adatok még nem elérhetők.						

Megjegyzés: a = anyanyelv, n = nemzetiség. Forrás: VARGA E. (III. kötet) 2000, 526. p.; Population statistics of Eastern Europe & Former USSR: <http://pop-stat.mashke.org/#romania> (Letöltés ideje: 2025. február 4.)

való.³⁹ A temetőben egy római katolikus kápolna is áll. A második világháborút követően egyre számosabb, majd végül szinte kizárólagos népcsoporttá váló románság a román ortodox egyházhoz tartozik. Templomukat, a bizánci stílusú román ortodox templom építését 2011-ben fejezték be. Védőszentje Szaloniki Szent Demeter (Sf. Dimitrie). Ünnepnapiját október 26-án tartják.⁴⁰ A településen egy görög katolikus templom is található, melynek hívei jobbra a románság soraiból kerülnek ki.

Újpecs német kisebbsége a második világháborút követően „felszámolódott”. Már a második világháború idején 78 újpecsi német katona halt meg, illetve tűnt el a harcokban. A szovjet Vörös Hadsereg közeledtén a hírére sok német lakos menekült el a kivonuló német hadsereggel a Bánság szerb részén át magyar, majd német területre. A helyben maradt német népességre

nem sok jó várt. A szovjet munkatáborokba történő deportálások – 1945 és 1949 között – 320 helyi lakost érintettek, akik közül 62 fő halt meg, főképp betegségek (pl.: tífusz, vérhas) miatt. Majd pedig a Bărăgan területére történő elhurcolás – 1951 és 1956 között – 127 főt érintett, akik közül 33 fő halálozott el. A román „agrárreform” következtében – már 1945-ben – a német kisebbséget teljesen kisemmizték. Ez mind hozzájárult a népcsoport eltűnéséhez.

Ahogy már fentebb említettük, az 1960-as évektől a „családegyesítési” program keretében a németek elhagyhatták Romániát, és Németországba vándorolhattak. Az igazi német „exodus” mégis 1989-ben, a román rendszerváltozás után zajlott le, amikor a „hátramaradt” németek túlnyomó többsége is elhagyta szülőföldjét, és – jórészt – Németországba költözött.⁴¹

³⁹ VOGEL, HEINZ: *Neupetsch, Die Gotteshäuser der Deutschen im Banat*. <http://www.banatergottesheuser.ro/neupetsch.htm> (Letöltés ideje: 2025. február 4.)

⁴⁰ „Dömötör, Szaloniki, Szent, Demeter, Demetriosz (†Thesszalonika, 306): vértanú, római katonatiszt. Tiszt-e kezdetben elsősorban a Keleti egyházban terjedt el, kiterjedtebb kultuszával a balkáni állattartó népek között találkozunk. Harcosként, gyakran Szent György társaságában vagy udvari öltözetű orans figuraként ábrázolják.” DIÓS ISTVÁN (főszerk.) – VICZIÁN JÁNOS (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon. II. kötet (Bor–Éhe)*. Szent István Társulat, Budapest, 1996. 700–701. pp.

⁴¹ RIESER, PETER: *Ulmach-Neupetsch, Kurzer geschichtlicher Überblick*: [http://www.ulmarch-banat.de/WordVorlagen/Kurze%20Geschichte%20Ulmachs\[1\].htm](http://www.ulmarch-banat.de/WordVorlagen/Kurze%20Geschichte%20Ulmachs[1].htm) (Letöltés ideje: 2016. augusztus 3.)

II. Összefoglalás

Az előbbieken a történelmi Torontál vármegye egykori Párdányi járásának etnikai és vallási viszonyait tekintettük át. A népszámlálási adatokból látható, hogy a trianoni békeszerződés aláírása óta, de főképp a második világháború végórától, végétől jelentős változások történtek az egyes települések életében. A németység egyértelműen eltűnt a történelem süllyesztőjében. A népcsoportra az egykori helységeikben (Jánosföldre, Párdány, Újpecs) jobbra csak – jórészt hívek nélkül maradt – templomaik, valamint temetőik emlékeztetnek. Településeik – országtól függően – román vagy szerb ajkúvá váltak. Emellett a szerbség népességszáma is visszazuhant a napjainkban Romániához tartozó helységeken. Ivánd, Szerbszentmárton és Torontáldinnyés mára román többségű falvakká váltak, szerb kisebbséggel. A magyar falvak még tartják magukat, habár Magyarszentmártonban a román-

ságnál alig valamivel több magyar él. Alsóittebe (Magyarittabé) és Ótelek népességszáma ugyan jelentősen visszazuhant, de a magyar dominancia még megfigyelhető. Ennek ellenére a magyar emlékek egy része a múlt homályába veszett. A térségben jelentősebb birtokkal (Jánosföldre, Ótelek, Párdány) rendelkező – Mikszáth Kálmán *Különös házasság* című regényéből ismert – gróf Buttler család párdányi kastélyát is lerombolták a második világháború után. A fényi Mocsonyi-kastély – a temetőben álló Mocsonyi-kriptával egyetemben – szerencsére még áll, de évtizedeken át elhanyagolták. Jó hírek számít, hogy még 2021. december 17-én megállapodás született a fényi kastély felújításáról. Habár a kivitelezőnek 2024. május 1-én kellett volna a restaurált épületet átadnia, ez még késik. Biztató, hogy lassan, de visszanyeri az épület a régi formáját. A tervek szerint a Mocsonyi-kastélyban előadótermet, könyvtárat, kávézót etc. alakítanak ki.

III. Felhasznált irodalom

III. 1. Felhasznált nyomtatott irodalom

- A magyar korona országainak 1880. évi népszámlálása.* Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1880
- A magyar korona országainak 1890. évi népszámlálása.* Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal, Budapest, 1890
- A magyar Szent Korona országainak 1900. évi népszámlálása. I. A népesség általános leírása községenként.* Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal. Pesti Könyvnyomda-Részvénytársaság, Budapest, 1902
- A magyar Szent Korona országainak 1910. évi népszámlálása. I. A népesség főbb adatai. Községek és népesebb puszták, telepek szerint.* Magyar Királyi Központi Statisztikai Hivatal. Athenaeum Irodalmi és Nyomdai R.-Társulat nyomása, Budapest, 1912
- DIÓS ISTVÁN (főszerk.) – VICZIÁN JÁNOS (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon. I. kötet (A–Bor).* Szent István Társulat, Budapest, 1993
- DIÓS ISTVÁN (főszerk.) – VICZIÁN JÁNOS (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon. II. kötet (Bor–Éhe).* Szent István Társulat, Budapest, 1996.
- DIÓS ISTVÁN (főszerk.) – VICZIÁN JÁNOS (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon. III. kötet (Éhi–Gar).* Szent István Társulat, Budapest, 1997
- DIÓS ISTVÁN (főszerk.) – VICZIÁN JÁNOS (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon. V. kötet (Homo–J).* Szent István Társulat, Budapest, 2000

DIÓS ISTVÁN (főszerk.) – VICZIÁN JÁNOS (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon. VII. kötet (Klacs–Lond).* Szent István Társulat, Budapest, 2002

DIÓS ISTVÁN – VICZIÁN JÁNOS (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon. VIII. kötet (Lone–Meszl).* Szent István Társulat, Budapest, 2003

DIÓS ISTVÁN (főszerk.) – VICZIÁN JÁNOS (szerk.): *Magyar Katolikus Lexikon. XII. kötet (Seq–Szentl).* Szent István Társulat, Budapest, 2007

EDELÉNYI-SZABÓ DÉNES: *Magyarország közjogi alkatrészeinek és törvényhatóságainak területváltozásai. Különlenyomat a „Magyar Statisztikai Szemle” 1928. (VI.) évfolyamából.* Hornyánszky Viktor Részvénytársaság. Magyar Királyi Udvari Könyvnyomda, Budapest, 1928

ERŐS LAJOS (szerk.): *Adalékok a Zrenjanini-Nagybecskereki Egyházmegye történetéhez.* Logos Kiadó, Tóthfalu, 1993

FÉNYES ELEK: *Magyarországnak 's a' hozzá kapcsolt tartományoknak mostani állapotja statisztikai és geographiai tekintetben. IV. kötet.* Trattner-Károlyi Tulajdonosa. Pest, 1839

FÉNYES ELEK: *Magyarország geographiai szótára. I. kötet.* Nyomtatott Kozma Vazulnál. Pest, 1851

FÉNYES ELEK: *Magyarország geographiai szótára. II. kötet.* Nyomtatott Kozma Vazulnál. Pest, 1851

FÉNYES ELEK: *Magyarország geographiai szótára. III. kötet.* Nyomtatott Kozma Vazulnál. Pest, 1851

FÉNYES ELEK: *Magyarország geographiai szótára. IV. kötet.* Nyomtatott Kozma Vazulnál. Pest, 1851

HARASZTHY LAJOS: *Torontál vármegye története 1867-től*. In: Borovszky Samu (szerk.): Magyarország vármegyéi és városai. Torontál vármegye. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912

Jelentés a Bánság veszélyeztetett templomairól. Ismeretterjesztő információs tanulmány. Magyar Patrióták Közössége. Budapest, 2015

JUHÁSZ JÓZSEF: *Volt egyszer egy Jugoszlávia. A délszláv állam története*. Aula Kiadó, Budapest, 1999

KOGUTOWICZ MANÓ: *Torontál vármegye térképe. Kiadatott a vallás- és közoktatásügyi m. kir. Minister úr megbízásából*. Kiadja a Magyar Földrajzi Intézet Rt., Budapest, 1905 – alapulvételével saját szerkesztés

REISZIG EDE: *Torontál vármegye községei*. In: Borovszky Samu (szerk.): Magyarország vármegyéi és városai, Torontál vármegye. Országos Monográfia Társaság, Budapest, 1912

VADÓCZ MÁRK: *A békési reformátusok utódai. Magyarittabé*. In: Fodor István (szerk.): Szórványlétben. Magyar Szó, Újvidék, 2016

VARGA E. ÁRPÁD (szerk.): *Erdély etnikai és felekezeti statisztikája. III. kötet, Arad, Krassó-Szörény és Temes megye. Népszámlálási adatok 1850–2002 között*. Teleki László Alapítvány – Pro-Print Kiadó, Budapest–Csikszere, 2000

III. 2. Felhasznált elektronikus irodalom

A csebzei kolostor. Welcome to Romania: http://www.welcometoromania.ro/E70_Timisoara_Moravita/E70_Timisoara_Moravita_Cebza_m.htm

Alfahír honlap:

http://alfahir.hu/csak_azert_is_magyarittabe_kossuth_lajos_visszatert

A Szent Kereszt felmagasztalásának ünnepe. 2010. szeptember 14. *Magyar Kurír – katolikus hírportál*: <http://www.magyarurir.hu/hirek/szent-kereszt-felmagasztalasanak-uennepe>

Biserici.org: <https://www.biserici.org/>

Dioecesis Zrenianensis – Nagybecskerekai Egyházmegye: <http://www.catholic-zr.org.rs/>

Jelentés a Bánság veszélyeztetett templomairól. Ismeretterjesztő dokumentációs tanulmány. Magyar Patrióták Közössége. 2015. Magyar Patrióták Közössége: <https://patriotak.hu/wp-content/uploads/bansag-jelentes.pdf>

Magyarország régi térképeken: http://hungary-maps.myhonet.com/images_content/vm54.jpg

MAKKAI ZOLTÁN: *A templombúcsú Magyarszentmárton közösségmegtartó ünnepe*. 2012. november 21. *Heti Új Szó*. Regionális közéleti hetilap: <http://hetiujso.hhrf.org/?p=7163>

Mănăstirea Cebza. Biserici.org: <http://www.biserici.org/index.php?menu=BI&code=2735>

Međa. Српска Православна Епархија Банатска (Bánáti Szerb Ortodox Helytartóság): <http://www.eparhijabanatska.rs/parohije/zitistansko-namesnistvo/medja/>

Október 15-én megnyílik a Módos–Fény-határátkelő. 2014. szeptember 16. *Magyar Szó*:

<http://www.magyarso.rs/hu/2464/kozelet/115864/Okt%C3%B3ber-15-%C3%A9n-megny%C3%ADlika-M%C3%B3dos%E2%80%93F%C3%A9ny-hat%C3%A1r%C3%A1tkel%C5%91.htm>

Population statistics of Eastern Europe & Former USSR: <http://pop-stat.mashke.org/#serbia>

Testvérvárosok – Magyarittabé. Békés – a hidak városa: <https://www.bekesvaros.hu/magyarittabe>

Újszeged, az új Szeged: http://www.ujszeged.hu/azujszeged.php?page=Szogedi_kirajzasok

VADÓCZ MÁRK: *Magyarittabé. A település története egyidős a falu református egyházának történetével*. Szórványlétben 23. *Magyar Szó*, 2015. augusztus 16. *Magyar Szó Online*: <http://www.magyarso.rs/hu/2799/hetvege/131669/Magyarittab%C3%A9.htm>

VÁLYI ANDRÁS: *Magyar országnak leírása. I. kötet*. A Királyi Universitásnak betűivel. Buda, 1796. Arcanum Adatbázis Kiadó: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/ValyiFenyos-orszagleirasok-81A15/valyi-andras-magyar-orszagnak-leirasa-87F85/1-kotet-81A16/f-82750/feny-827ED/>

VÁLYI ANDRÁS: *Magyar országnak leírása. II. kötet*. A Királyi Universitásnak betűivel. Buda, 1797. Arcanum Adatbázis Kiadó: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/ValyiFenyos-orszagleirasok-81A15/valyi-andras-magyar-orszagnak-leirasa-87F85/2-kotet-828BA/i-82E06/ittebe-82E9E/>

VÁLYI ANDRÁS: *Magyar országnak leírása. III. kötet*. A Királyi Universitásnak betűivel. Buda, 1799. Arcanum Adatbázis Kiadó: <https://www.arcanum.com/hu/online-kiadvanyok/ValyiFenyos-orszagleirasok-81A15/valyi-andras-magyar-orszagnak-leirasa-87F85/3-kotet-83C38/p-83C51/pardany-83CF8/>

VISTAI ANDRÁS JÁNOS (szerk.): *Tekintő – Erdélyi helynévkönyv. III. kötet. Q–Zs*. Interneten közzétéve: https://web.archive.org/web/20110710230724/http://www.fatornyosfalunk.com/helynevkonyv_-_3_kotet_Q-Zs.pdf

VOGEL, HEINZ: *Giulweß, Die Gotteshäuser der Deutschen im Banat*: <http://www.banatergotteshouser.ro/giulwes.htm>

VOGEL, HEINZ: *Iwanda, Die Gotteshäuser der Deutschen im Banat*: <http://www.banatergotteshouser.ro/iwanda.htm>